

1 Koningen 3:5-12

Rudy Van Moere

Een onverwachte kijk op de 'wijze' koning Salomo

Niet alleen de Bijbellezer maar wereldwijd raakt ook elke geïnteresseerde in de geschiedenis van het Oude Israël onder de indruk van de wijze koning Salomo. In het Bijbelboek 1 Koningen (NBG) leest men immers (onze cursivering) 'God schonk Salomo zeer veel **wijsheid** en onderscheidingsvermogen en een veelomvattende kennis van zaken, zo overvloedig als zandkorrels op het strand langs de zee' (1 Koningen 5:9 MT). In **wijsheid** overtrof Salomo alle oosterlingen en alle Egyptenaren (5:10). Hij was **wijzer** dan alle andere mensen, ... (5:11). Uit alle omringende landen kwamen mensen om naar Salomo's **wijsheid** te luisteren, afgezanten van de koningen die over zijn **wijsheid** hadden gehoord. (5:14). Zelfs de legendarische koningin van Seba verplaatste zich om hem te ontmoeten. Haar adem stakte bij het horen en zien van al wat zijn **wijsheid** inhield (10:1-13).

Door de eeuwen heen houden joodse en christelijke tradities niet op hem aan te prijzen en dit beeld van **de Wijze Salomo** te onderstrepen. De eerste aanzet tot deze beeldvorming vormt de perikoop waarin God in een droom (3:5-15a) een gesprek met Israëls koning aangaat en hem een **wijs** en **verstandig** hart toezegt (3:12 NBG). Een meerderheid van (collega-)lezers wijst op data die bijdragen aan deze positieve beeldvorming. Een minderheid van collega-lezers uit kritiek op de Salomo van de verteller en verwijzen naar data in en n.a.v. 1 Kon. 3:5-15a die het beeld van een of zelfs dé ideale koning aantasten. Blijkbaar ligt de beoordeling van koning Salomo toch niet zo eenduidig. Het loont daarom de moeite om de hele perikoop waarin deze droom wordt gerelateerd (3:1-15) grondig op zijn merites te onderzoeken om er achter te komen welk beeld de verteller zijn lezers wil voorhouden. Men kan daarvoor elke kwaliteitsvolle Bijbelvertaling raadplegen hoewel de Massoretische Tekst ervan uiteraard de voorkeur verdient (zie Appendix). Hier volgt een werkvertaling in een colometrische tekstindeling omdat die voordelen biedt. Enerzijds geeft een *colometrie* leespauzes aan en anderzijds zorgt zij voor een efficiënter overzicht dan de BHS-uitgave met zijn volledig opgevulde regels. Wij doen dat in eerste instantie op puur *linguistisch-syntactische* gronden en waar nodig laten wij *stilistisch-structurele* overwegingen meespelen.

Deze *woordgroep-per-woordgroep* vertaling of syntagmatische vertaling – zonder in automatismen te vervallen – sluit het meest aan bij de Masoretische Tekst en maakt het Hebreeuws idioom maximaal zichtbaar.

- 1a Salomo verzwoegde met Farao, de koning van Egypte;
- 1b en hij nam de dochter van Farao en bracht haar binnen de Stad van David
- 1c tot hij klaar was met het bouwen van zijn huis, JHWH's huis en de muur rond Jeruzalem.
- 2a Niettemin bleef het volk offers slachten op de hoogten,
- 2b omdat er nog geen huis voor de naam van JHWH was gebouwd tot op die dagen.
- 3a Maar Salomo toonde zijn liefde voor JHWH door te gaan conform de instructies van David, zijn vader.
- 3b Niettemin bleef hij op de hoogten offers slachten en in rook doen opgaan.
- 4a Zo ging de koning naar Gibeon om daar offers te slachten,
- 4b Dat was immers de grootste hoogte.
- 4c Wel duizend brandoffers deed Salomo omhooggaan op dat altaar.

- 5a Het was daar te Gibeon dat JHWH aan Salomo is verschenen in een droom tijdens de nacht
 5b God zei:
 5c Vraag: Wat zal ik je geven?
 6a Toen zei Salomo:
 6b *Jij* hebt ten aanzien van jouw dienaar David, mijn vader, grote getrouwheid bewezen;
 6c nadat hij voor jouw gezicht is gegaan, in trouw en gerechtigheid en met een oprecht hart tegenover jou,
 6d en jij hebt van jouw kant ten aanzien van hem deze grote getrouwheid in acht genomen
 6e en hebt hem een zoon gegeven, die op zijn troon zit, zoals dat vandaag het geval is.
 7a Welnu JHWH, mijn God,
 7b *Jij* hebt jouw dienaar koning gemaakt in de plaats van David, mijn vader,
 7c maar *ik* ben (nog) een onervaren jongen
 7d *ik* weet niet uit te rukken noch terug te keren.
 8a Bovendien bevindt jouw dienaar zich te midden van jouw volk dat jij hebt uitgekozen,
 8b een omvangrijk volk, dat niet kan worden berekend en niet kan worden geteld vanwege de omvang.
 9a Wel geef dan aan je dienaar een horend hart om jouw volk te richten,
 om inzicht te hebben tussen goed en kwaad,
 9b want wie zou in staat zijn dit enorm belangrijk volk van jou te richten?
 10a Dit was goed in de ogen van Adonai,
 10b dat Salomo dit had gevraagd.
 11a Toen zei God tot hem:
 11b Daar jij dit hebt gevraagd,
 11c en voor jezelf niet vele dagen hebt gevraagd,
 11d en voor jezelf geen rijkdom hebt gevraagd,
 11e en niet het leven van jouw vijanden hebt gevraagd,
 11f maar voor jezelf hebt gevraagd inzicht te hebben om een rechtszaak te horen,
 12a zie, ik handel naar jouw woorden;
 12b zie, ik geef je een wijs en inzichtig hart,
 12c zodat er zoals jij niemand vóór jou is geweest,
 12d en na jou niemand zal optreden zoals jij.
 13a Maar ook wat jij niet hebt gevraagd, geef ik je: zowel rijkdom als eer,
 13b zodat er niemand onder de koningen zoals jij zal zijn, gedurende al je dagen.
 14a En indien jij gaat in mijn wegen door mijn instructies en mijn geboden in acht te nemen,
 14b zoals David jouw vader is gegaan,
 14c dan zal ik tevens je dagen verlengen.
 15a Salomo ontwaakte en zie het was een droom!
 15b Toen hij te Jeruzalem aankwam, ging hij staan vóór de kist van het verbond van Adonai;
 15c en hij deed brandoffers omhooggaan en bereidde vredesoffers.
 15d Tenslotte bereidde hij een feestmaaltijd voor al zijn dienaren.

1. Salomo een ideale koning?

Heel veel (collega-)lezers zien Salomo doorgaans in een positief licht vanwege hun bewondering voor o.a. zijn liefde voor JHWH, zijn nederigheid en bescheidenheid tegenover de godheid in 1 Kon. 3:1-15, zijn tempelbouwinspanningen (1 Kon. 6-7), zijn smeekgebed bij de tempelinwijding (1 Kon. 8) en bovenal voor zijn van JHWH gekregen **wijsheid** (1 Kon. 3:16-28) die van hem een koning met internationale faam maakt (1 Kon. 5:1-14).¹ Beperken zij zich tot de droomperikoop 3:5-15a dan onderstrepen zij diverse data die wij hier – zonder eigen commentaar – de revue laten passeren.

¹ JHWH's uitgesproken veroordeling en de vertellers pejoratieve evaluatie in 11:1-11 maken dan ook dat *alle collega- lezers* vinden dat Salomo's beeld vanaf 1 Kon. 11:1 in ieder geval *compleet negatief* uitvalt.

Deze (eerste) droom (3:5-15a) vormt een essentieel onderdeel van Salomo's verhalencyclus (1 Kon. 1-11). Hij draagt in een belangrijke mate bij tot Salomo's karakterisering als "wijze, rijke, geëerde en toch bescheiden koning die in JHWH's gunst staat ... De episode geeft bovendien aan hoe de auteurs zich een ideaal koning over Israël voorstellen. Dat ideaalbeeld verschilt nogal van wat in het oude Nabije Oosten gebruikelijk was" [vgl. 1 Sam.8,11-17] (Smelik 32). Dit tekstgedeelte (3:4-15) dient om hem als een ideale koning te presenteren die zijn regering volledig in het vertrouwen op JHWH neerzet (Fritz 41). Salomo komt zeer positief over vanwege zijn twee soorten offers en zijn transitie van offeren op de hoogten (3:3-4) naar Jeruzalem (3:15); zijn nederigheid want hij vraagt maar één gunst (3:9) en hij wordt door God geprezen. Hij geeft Salomo zelfs meer dan hij vraagt (Walsh *Char.* 487).

Met **zijn vraag** (3:6-9) toont Salomo zich hier van zijn beste kant want hij wenst geen macht noch eer maar hij bidt er om wijsheid (Dawes 35) en daarvan getuigt zijn (hierna volgend) taalgebruik:

- **ik ben nog een onervaren jongen** (7c) geldt als een uitdrukking van nederigheid (Buis 55; Montgomery 107; Fretheim 31); van bescheidenheid (Rehm 45; Hentschel 33); van onervarenheid (Keil 41; Provan 48; Cogan 186; Schmid 115). Het is een aannemelijke uitdrukking omdat Thutmosis IV in zijn droom zichzelf ook een klein kind noemt (Brongers 52-53);
- **ik weet niet uit te rukken noch terug te keren** (7d): Salomo vraagt hulp omdat hij hierbij denkt aan (a) het leven van de volwassene (Brongers 51-52), (b) het gewone dagelijkse leven (De Vries 52; Montgomery 107; Cogan 186) of (c) het regeren zonder oorlog te maken (Cogan 186). Hij drukt er zijn gebrek aan militaire vaardigheden mee uit (Provan 49). Verder beseft hij dat zijn eerdere (perverse) wijsheid (in 1 Kon. 2) hem niet veel zal helpen (Vogels 236);
- **een omvangrijk volk** (8b): hij ziet op tegen de taak van koning want hij schat het volk in als machtig (Van den Born 32) en de taak als bijzonder moeilijk (De Vries 52);
- **geef dan aan je dienaar een horend hart om jouw volk te richten** (9a): met deze vraag drukt hij uit dat hij God wil gehoorzamen en daarom wenst hij acht te slaan op diens wil (Rehm 45) of hij wil "als een ware koning volgens de maatstaven van de Tora wijs zijn om op de juiste wijze Gods volk te kunnen richten" (Smelik 33). Deze vraag bewijst zijn totale bekering want het gaat hier niet om menselijke maar om goddelijke wijsheid (Vogels 237). Dit *horend* hart moet worden opgevat als: een juridisch charisma (Mettinger 241); een bovennatuurlijke gevoeligheid (242); een blijvende gave (en dus niet als een vrome onderwerping of gehoorzaamheid aan God). Hij wil er geen goddelijke voorrechten mee usurperen (243) maar tot de hoogste rechter worden waardoor hij enigszins 'zoals God' wordt [2 Sam.14:17,20; Gen.5:22] (Mettinger 244).

'Adonai' keurt Salomo's vraag goed (3:10) en **'God' antwoordt hem** (11-13). Hij krijgt de goedkeuring omdat zijn vraag van zijn nederigheid getuigt en hij daarmee prioriteit verleent aan het welzijn van Israëls samenleving (resp. Cogan 187 en Fretheim 32). Deze goedkeuring betekent een nieuwe legitimatie van zijn koningschap (Torijano 10). Gods antwoord suggereert Salomo's voortreffelijke instelling en bescheidenheid. Beide klinken ideaal omdat hij zijn persoonlijke wensen en verlangens ondergeschikt maakt aan de plicht om het recht in het land te handhaven (Brongers 53-54). God geeft hem veel meer dan Salomo heeft gevraagd (Walsh 76) en hij verwondert zich over diens bescheiden vraag (Vogels 235, 237).

Na de droom (15a) keert **Salomo terug naar Jeruzalem** (15b) waar hij vóór de kist van het verbond van Adonai gaat staan en er brandoffers doet omhooggaan en vredesoffers brengt (15c). De wisseling van offerplaats (Jeruzalem i.p.v. van Gibeon) is bijzonder positief. Het bewijst respectievelijk

- (a) zijn *dankbaarheid* (Fretheim 32 en Dawes 35) omdat hij zich opgenomen weet in de uitverkiezing van het volk en van David (Schmid 118) en de kist de fysieke bewaarplaats van de thora en de bron van zijn wijsheid is (Sherman 35);
- (b) zijn *trouw* want hij is niet afgeweken van de rechtmatige JHWH-verering (Fritz 44);
- (c) zijn *verkregen wijsheid* omdat hij nu goed van kwaad kan onderscheiden. Beseft hij dat hij dáár had moeten offeren? (Provan 49). Hij wekt hoe dan ook de indruk dat hij nu beseft dat zijn offeren voor de kist had moeten gebeuren en niet op een hoogte (Jagersma 98);
- (d) een *wijziging ten goede* vanwege Gods openbaring te Gibeon (Smelik 31) en het besef dat Jeruzalem de juiste plaats is om te offeren (Walsh 74; Cogan 188). Hij is nu zeer intens Yahwehs koning met een grotere publieke vroomheid in Jeruzalem (Brueggemann 49);
- (e) de correctie van zijn (eerder) afwijkend cultisch gedrag in 3:3 (Cogan 188);
- (f) zijn *bekering* (Vogels 235).

‘Tenslotte bereidde hij **een feestmaaltijd voor al zijn dienaren** (15d) betekent dat hij het droomgebeuren viert en zijn dienaren inlicht over de inhoud ervan (resp. Buis 53 en Schmid 118). De maaltijd volgt op het offeren maar staat er mogelijk van los van want zij hoort nu eenmaal bij het beeld van een vrijgevege en gulle koning (resp. Schmid 119 en Fritz 44)

2. Salomo geen ideale koning?

Een minderheid van collega-lezers uit kritiek op de Salomo van de verteller. Zij verwijst naar data in en n.a.v. 1 Kon. 3:5-15a die het beeld van een ideale of zelfs van dé ideale koning aantasten:

Deze droom te Gibeon (3:5-15a) krijgt in het licht van de vorige tekstgedeelten een ambivalente betekenis (Walsh *Char.* 488).

Salomo’s vraag (6-9) bevat positieve termen die subtiel negatieve concrete data behelzen. Zij wekken de indruk van een overdreven gespeelde nederigheid. Er bestaat immers een disproportie tussen zijn daden (i.e. 2:13-46) en zijn spreken (resp. Walsh 70; Jagersma 94; Werlitz 62-63):

- **jij hebt mij koning gemaakt** (7b): met deze woordgroep stelt hij JHWH verantwoordelijk voor een eventueel falen van zijn kant terwijl 1 Kon.1-2 juist een ander beeld biedt (Jagersma 94);
- **ik ben nog een onervaren jongen** vormt een beminnelijk understatement. Hij moet al gehuwd zijn geweest en een jonge zoon hebben gehad (Brongers 50-52). Deze woordgroep staat voor een conventie en een overdrijving want hij had al een zoon (De Vries 52; Walsh 75). Hij bewijst hier onoprecht te zijn (Walsh *Char.* 488);
- **ik weet niet uit te rukken noch terug te keren** (7d) is een typisch hebraïsme (Van den Born 32); een gebruikelijke term voor oorlogvoering (Rehm 45); een idioom voor militair bevel (Walsh 75). Salomo doelt op zijn onervarenheid maar het klinkt echt overdreven (Mulder 142-143);
- **een omvangrijk volk** (8b): hij overdrijft en hij maakt gebruik van een hyperbool (resp. Walsh 75; Mulder 144);
- **geef aan je dienaar een horend hart om jouw volk te richten**: dit duidt op politieke wijsheid (Buis 55).

'Dit was goed in de ogen van Adonai' (10ab) en **'God zei tot hem'** (11a): waarom zou God tevreden zijn met deze verre van onschuldige vraag? God doorziet zijn onderhands gedrag en weet van zijn daden in 1 Kon. 2. (Eslinger 135). Bovendien is **Adonai** een zeldzame titel in 1 en 2 Koningen die de opgekomen narratieve spanning wegneemt (Mulder 146); deze titel behoeft geen aandacht (Fritz 43) en voor deze aanspraaktitel wordt geen verklaring gegeven (Jagersma 95).

God antwoordt (11-13) en legt duidelijke pejoratieve accenten:

- **ik geef je een wijs en inzichtig hart** (12b) klinkt genant op Gibeons 'hoogte'! (Rice 30); het is Gods wens om Salomo tot verleiding en tot ruïnering te brengen. Hij wil hem ten gronde richten om Davids monarchie te bewaren (Eslinger 133). Welke legitimiteit heeft deze droom als Salomo er de enige bron voor is? Gaat het om Salomo's eigen getuigenis terwijl zijn offers ermee conflicteren? In 1 Kon. 2 is *wijsheid* als staatsmanschap op te vatten (Pyper 31);
- **'Indien jij in mijn wegen gaat ...'** (14a): hoewel Salomo niet aan de voorwaarde beantwoordt, houdt God zich aan zijn belofte omdat hij nu eenmaal soeverein is in zijn gunsten (De Vries 53). Gezien Deut. 17:14-20 betekent dit dat Salomo geen blanco cheque van God krijgt (Dawes 35);
- **'... dan zal ik tevens je dagen verlengen'** (14c): Salomo's 40-jarige regering vormt geen bewijs voor de vervulling van Gods voorwaarde. Het vervolg bewijst immers het tegendeel (Buis 55). Men kan echt niet van een stokoude leeftijd spreken zoals dat bij David het geval is (Keil 42) noch van een oude leeftijd (Mulder 150; Sweeney 80).

Dat Salomo **voor de verbondskist in Jeruzalem offert** (15bc) is merkwaardig. Hij had immers net te Gibeon geofferd (Mulder 151) en hij had dáár zijn dankbaarheid kunnen tonen (Buis 55).

3. Salomo wel of geen ideale koning?

De lezer staat dus voor een dilemma. Heeft de bijbelverteller een positief beeld van Salomo voor ogen of integendeel een negatief beeld? Een doorgevoerde close reading biedt mogelijk uitkomst. Het vormt daarom een uitdaging om JHWH's verschijning aan Salomo met het daarin voorkomende gesprek uiterst nauwgezet te lezen in het kader van **het hele narratieve verhaal** (3:1-15). Op grond van de talige, literaire en intertekstuele gegevens daarin, dienen de kenmerken ervan precies te worden geïdentificeerd, geëvalueerd en uiteindelijk getaxeerd. Daarna kan de lezer de balans zelf opmaken.

Het lijkt dus zinvol om 1 Kon. 3:1-15 aan een drievoudige lectuur te onderwerpen:

1. cursorisch talig (d.i. geregeld voortgaand) lezen a.d.h.v. grammatica en woordenschat;
2. correlatief (d.i. literair) lezen met oog voor stilistische, structurele en retorische kenmerken;
3. retrograde of terugkoppelend (d.i. intertekstueel) lezen binnen het voorafgaand leesreservoir van Genesis tot en met 1 Koningen 2.

Opmerking vooraf:

De tekstcesuur bij 3:5 en zeker bij 3:12 is een allesbehalve gelukkige ingreep en daarom af te raden. Het tekstdeel 3:5-12 kan niet adequaat worden geduid zonder de respectievelijke verzen 1-4 en 13-15. Het gebeuren in 3:5 vindt trouwens plaats te Gibeon dat in 3:4 wordt geïntroduceerd omdat Salomo er vanuit Jeruzalem een tocht naar maakt. Bovendien maakt dit vers 4 zelf deel uit van de alinea 3:1-4. Het gesprek in de droom tussen God en Salomo is niet in vers 12 afgelopen maar gaat door in de

verzen 13 en 14. Het eindigt maar eerst als Salomo in 3:15a ontwaakt waarna hij van Gibeon naar Jeruzalem terugkeert, offert en feestviert (15bcd).

1. Cursorisch lezen van 1 Kon. 3:1-15

De verteller besteedt de meeste aandacht aan de (door de godheid) geïnterpelleerde Salomo. Diens zijn woorden in de droom (3:6-9) helpen de lezer een meervoudig beeld van de koning te vormen:

- hij is **ambitieux** want hij verzwagert zich met farao; hij installeert Farao's dochter in Davids Stad; hij plant de bouwprojecten paleis, tempel en muur (1abc); hij overtreft het volk met zijn cultusactiviteiten (3b) en hij bereidt een feestmaaltijd *voor al zijn dienaren* (15d);
- Salomo toont zich **tolerant** t.a.v. de cultus die het volk op de hoogten praktiseert (2a);
- hij **conformeert zich** aan de cultuspraktijken van het volk (3b // 2a) en aan de instructies van David waarmee hij zijn liefde voor JHWH bewijst (3a);
- hij toont zich **dienstbaar** want hij wenst JHWH's volk te kunnen richten en vraagt daarvoor een horend hart (9a);
- hij maakt gewag van **zijn bescheidenheid** want hij spreekt vol lof over David (6c); hij stelt zich tegenover JHWH uiterst bescheiden op (7cd) en hij solliciteert niet naar een lang leven, rijkdom of macht (13).

2. Correlatief lezen van 1 Kon. 3:1-15

Tijdens het correlatief lezen van de perikoop blijken er stilistische, structurele en retorische kenmerken die de lezer ertoe aanzetten om zijn eerdere beeldvorming van Salomo n.a.v. van het voorgaande cursorische lezen te herijken.

De stilistisch-structurele observaties bij het lezen van 1 Kon. 3:1-15 leveren een opvallende literaire opbouw op. De alinea 1-4 en 15bcd omklemmen een (haast geometrisch) gestructureerde droom. Samen mét 10ab tonen zij een concentrische opbouw a-b-c-d-e-x-e'-d'-c'-b'-a' van complementaire tekstdelen met spiegelingen: structureel, lexicaal en thematisch. Het spreken van de gesprekspartners (vraag in 6-9 en antwoord in 11-14) komen logisch, kwantitatief, gestructureerd en coherent over. Salomo presenteert zijn vraag driedelig breed en God reageert spiegelen op elk van de drie onderdelen.

A.a.	Salomo verzwaagt <u>met Farao</u> en <u>offert te Gibeon vóór de bouw van tempel, paleis en muur</u>	1-4
A.b.	JHWH verschijnt in <u>een droom</u> met een aanbod voor Salomo	5
A.c.	Salomo beseft <u>op troon</u> te zitten dankzij <u> Davids gaan en hart</u> <u>voor JHWH</u>	6
A.d.	Salomo onderstreept <u>zijn actuele onkunde</u> als koning	7
A.e.	Salomo vraagt JHWH <u>horend hart</u> om inzichtig te richten	8-9
A.x.	Salomo's <u>vraag</u> is goed in Adonai's ogen	10
A.e'	God geeft Salomo <u>wijs en inzichtig hart</u> om te richten	11-12
A.d'	God verzekert zijn toekomstige <u>ongeëvenaardheid</u> onder koningen	13
A.c'	Salomo's zijn <u>gaan als David</u> <u>voor JHWH</u> is voorwaarde voor een <u>lang leven</u>	14
A.b'	Salomo ontwaakt uit <u>de droom</u>	15a
A.a'	Salomo <u>offert voor de verbondskist in Jeruzalem</u> en feest <u>met al zijn dienaren</u>	15b-d

a-a'	Salomo's politiek-religieuze verrichtingen met een lexicale en thematische complementariteit <u>omkaderen</u> de droom en lijken zijn relatie met Farao te versterken
1-4 + 15bcd	
b-b'	inleiding en slot vormen een lexicale en semantische <u>inclusie</u> die de droom duidelijk markeert tegen de achtergrond van Salomo's verrichtingen
5a + 15a	
c-c'	lof over én aansporing tot Davids <u>gaan</u> genereren een cruciale <u>spiegeling</u> waarbij de gestorven koning als ijkpunt fungeert voor de (eventuele) navolging door de kersverse koning
6 + 14	
d-d'	Salomo's gestipuleerde onmacht bij het machtsdenken over de koninklijke status wordt <u>gespiegeld</u> door toekomstige ongeëvenaarde koninklijke almacht
7 + 13	
e-e'	lexicale en thematische <u>spiegeling</u> van vragen - geven met een sterke focus op onkunde - kunde van het koninklijk richten
8,9 + 11,12	
x	dit <u>vertellerscommentaar</u> met de goedkeuring van Adonai (en niet van JHWH of Elohim!) fungeert als <u>thematische spilfunctie</u> van droom én verhaal. Functioneel haakt zij in op Salomo's <u>driedelige</u> vraag (c.d.e.) en anticipeert op Gods <u>driedelige</u> antwoord (e'd'c')
10	

De aard van Salomo's verrichtingen als *de koning* (4a) nodigen de lezer enerzijds uit om deze te ijken in het licht van zijn potentieel onderscheidingsvermogen tussen goed en kwaad (9a) en anderzijds te beseffen dat de culminerende lijn van het gesprek bij een **voorwaarde** uitmondt (14a) en niet bij een feitelijkheid. De lezer dient zich bovendien af te vragen hoe de goedkeurende evaluatie (10ab) in te schatten valt: zijn vraag is goedgekeurd maar deze contrasteert met zijn voorafgaand gedrag (1-4) en ... zal zijn daaropvolgend gedrag met zijn wens harmoniëren?

Verder wendt de verteller retorische technieken en strategieën aan die inzicht geven omtrent Salomo's internationaal, nationaal en lokaal politiek-religieus optreden:

- hij geeft blijk van een **restrictieve liefde voor JHWH** (3b) want zij beperkt zich tot Davids instructies (nl. omtrent de tempelbouw);
- hij handelt **cultisch polariserend** want hij intensiveert de spanning tussen enerzijds de hoogten (3b) en de belangrijkste hoogte te Gibeon (4ab) met dát altaar (4c) en anderzijds de verbondskist te Jeruzalem (15b);
- hij bewijst een **verspreide toewijding** omdat hij zich respectievelijk inzet voor Farao (1b) en de hoogten (3b) versus JHWH en de tempel (3a). Daarom kan hij zeker (nog) niet JHWH's (exclusieve) dienaar worden genoemd;
- Salomo komt **ambivalent** over gezien drie opvallende tegenstellingen:
 - hij handelt (impliciet) *à la farao* met grootste hoogte (4b) en zijn 1.000 brandoffers (4c) versus zijn (expliciete) lof voor Davids gedrag (6c);
 - hij suggereert zich te willen inzetten voor het volk (9a) maar feitelijk en concreet zet hij zich in voor al zijn dienaren (15d);
 - als kersverse koning op Davids troon (6e,7b) benadrukt hij zijn *kleinheid en onmacht* (7d,8b) maar hij demonstreert juist zijn grootheid: hij verzwagert zich met Farao, de koning van Egypte (1a)); hij bouwt (eerst) zijn paleis en dan pas JHWH's tempel en ten laatste de muur ter verdediging van Jeruzalem (1c).

Al met al redenen genoeg om zeer voorzichtig gereserveerd te zijn over een al te positieve duiding van Salomo's gedrag. Bovendien blijft het voor de lezer tot op dit punt onduidelijk hoe het wisselend gebruik van de **godsnamen** moet worden begrepen: JHWH verschijnt, God spreekt en Adonai staat in het centrum van de droom (x) én van de perikoop! Hoe moet hij dit inschatten? Gewoon als synoniemen of is er meer aan de hand? Hoe moet verder het gesuggereerde statusverschil tussen Gibeon als belangrijkste hoogte met het emphatisch geaccentueerd (i.e. dát) altaar (4c) en de verbondskist van Adonai in Jeruzalem (15b) worden begrepen?

De perikoop 1 Kon. 3:1-15 hoort bij het geheel van teksten van Genesis tot en met Koningen (i.e. de Enneateuch). Deze feitelijkheid maakt dat deze tekst – als de lezer een *lectio continua* van Gen.1 tot en met 1 Kon. 2:46 heeft uitgevoerd – een appel doet op de associatieve vaardigheden van de lezer.

3. Retrograde lezen (vanuit 1 Kon. 3:1-15) naar teksten binnen Genesis – 2 Koningen en terug

Nadat de lezer vooraf aan 1 Kon. 3:1-15 Genesis tot en met 1 Kon. 2:46 heeft gelezen, stelt hij – eenmaal in deze tekst aanbeland – een aantal *déjà-vus* of beter *déjà-lus* vast: data (woorden, woordgroepen, figuren, locaties, voorwerpen, ...) die hij in dat grote leesreservoir tegenkwam. De informatie die deze *déjà-lus* (in Gen. - 1 Kon. 2) opleveren, kunnen – wanneer deze zorgvuldig en correct gelokaliseerd, geijkt en gedefinieerd zijn – bijdragen tot een betere duiding van 1 Kon. 3:1-15. Een aantal onduidelijkheden of anomalieën waar de lezer bij zijn eerdere beeldvormingen van Salomo moest gissen, kunnen daardoor worden opgehelderd.

Het gaat dus om een circulair lezen: retrograde van 1 Kon. 3:1-15 naar eerdere teksten en dan retroactief van die (inter)teksten naar 1 Kon. 3:1-15. Om dit overzichtelijk in kaart te brengen doen wij dit circulair naar A. 1 Koningen 1-2; B. Genesis - 2 Samuël; C. 1 Samuël 16 - 2 Samuël 24 en D. Genesis en daarna vanuit deze vier leesdomeinen naar 1 Kon. 3:1-15.

A. 1 Koningen 1-2 en 1 Kon. 3:1-15

Deze twee hoofdstukken informeren de lezer dat Salomo zijn troon en dynastie versterkt. De manier waarop deze dat doet helpt de lezer om de koning beter te kwalificeren en te typeren. Salomo komt dan over als:

- **eigenmachtig** want hij liquideert en verbant zijn tegenstanders;
- **eigengereid** omdat hij zijn vaders instructies **wel** (executies) én **niet** (weldoen) opvolgt;
- **klerikaal autocratisch** omdat hij alleen bepaalt wie de leiding van de clerus krijgt;
- **politiek berekenend en zijn eigen positie dekkend** want hij voorziet zich van internationale steun (i.e. Farao), versterkt zijn binnenlandse positie (i.e. Farao's dochter in Davids Stad) en zijn hofpositie (i.e. hij bereidt een feestmaaltijd al zijn dienaren);
- **bagatelliserend** want hij claimt letterlijk een onervaren jongen te zijn terwijl zijn krachtige actie deze kenschetsing dubbel en dwars logenstraft.

Sommige (mee)lezers reageren zeer positief op dat optreden in 1 Kon. 1-2. Rashi leert hieruit dat hij door God niet werd gestraft voor de executies (Honor 59; Sherman 29); Radak meent dat zij echt wel de dood verdienen (Sherman 29); zijn gewelddadig optreden was noodzakelijk en hij werd met het koningschap beloond (Rosenberg & Hochberg 30). Anderen drukken zich genuanceerd uit. Enerzijds was het een verantwoorde actie omdat het om een rechtmatige troonopvolging ging die op Davids wil was gestoeld maar anderzijds getuigde deze actie wel van een brutale willekeur (Fritz 37). Verder uitermate negatief omdat het een heerschappij van vrede was die op bloed was gebouwd (Werlitz 55).

Na deze lezing van 1 Kon. 3:1-15 in het licht van de informatie uit 1 Kon. 1-2 blijkt dat het **conform Davids instructies** in (3b) niet terugwijst naar de instructies van de stervende David aan zoon Salomo. Wat dient de lezer dan uit die instructies verstan?

B. Genesis - Samuël en 1 Kon. 3:1-15

De lectuur van het leesdomein Gen. – 2 Sam. levert relevante informatie op omtrent de in 1 Kon. 3:1-15 voorkomende data zoals Gibeon, horend hart, richten, wijs, Deze helpen Salomo's performance correcter in te schatten:

	1 Kon. 3:1-15	Gen. – 2 Sam.
3a	<i>'hij toonde zijn liefde voor JHWH'</i>	▪ dit hoort als thoragedrag begrepen te worden
3b	<i>'hij doet in rook opgaan'</i>	▪ betreft een exclusieve priesterhandeling
4a	<i>'Gibeon'</i>	▪ deze locatie heeft een reputatie van list, bedrog en strijd (maar Rashi taalt er niet om omdat er volgens hem geen andere keuze was: de tempelbouw werd vier jaar uitgesteld (Sherman 31)
4b	<i>'grote'</i>	▪ dit adjectief evoceert onaangename gebeurtenissen; het 'grote' Gibeon fungeert voor Salomo als een riskante locatie omdat hij er – net als Jozua – verzuimt om JHWH te raadplegen
4c	<i>'1.000'</i>	▪ dit getal suggereert spanning, haat en strijd

- 4c '1.000 offers' ▪ deze grote hoeveelheid offers lijkt Salomo's (grote) liefde voor JHWH te suggereren terwijl deze alleen belang hecht aan offers die met *horen* gepaard gaan
- 4c 'dát altaar' ▪ dit aanwijzend voornaamwoord suggereert een illegitiem altaar
- 5b 'God' ▪ in droomverhalen wordt uitsluitend de godsnaam 'God' gebezigd (terwijl in 1 Kon. 3:1-15 ook JHWH en Adonai voorkomen)
- 5b 'God zei' (i.e. tot Salomo) ▪ deze woordgroep impliceert dat Salomo geen profetenstatus bezit
- 7d 'uitrukken en terugkeren' ▪ dit woordpaar duidt op militaire bekwaamheid
- 9a 'welnu ... geef ...'
- 9a 'horend hart' ▪ met deze woordgroep zet de spreker de aangesprokene onder druk
- 9a 'om te richten' ▪ dit is een hart dat naar JHWH *hoort* (i.e. luistert, gehoorzaamt)
- een globale term voor administratieve, militaire en juridische vaardigheden. Salomo blijkt dus militair, administratief en juridisch gezag over het volk te ambiëren zoals de koningen bij andere volken (cfr. 1 Sam. 8). JHWH's toezegging beperkt zich echter tot het juridische aspect (i.e. rechtspraak conform JHWH's thora)
- 12b 'wijs' ▪ een vaardigheid zonder enige dwaasheid of destructieve instelling
- 12b 'inzichtig' ▪ bedachtzaam, scherpzinnig, instructies en rechtsregels praktiserend
- 12b 'wijs en inzichtig' ▪ definiëren de vereiste essentiële vaardigheden voor Israëls leiders
- 14a 'mijn instructies en geboden in acht nemen' ▪ deze woordgroep omschrijft wat JHWH onder thorapraktijk verstaat
- 14c 'leven verlengen' ▪ gebeurt op voorwaarde dat men zich o.a. niet neerbuigt voor andere goden, noch hen dient; geen godenbeelden vervaardigt
- 15b 'staan voor de verbondskist' ▪ staat voor een exclusief Levitische functie
- 15b 'de verbondskist van Adonai' ▪ hoofdzakelijk verbondskist 'van JHWH' en soms 'van God' maar nooit 'van Adonai'!

Genoemde concrete gegevens bevestigen de eerdere **ambigue indruk** die de lezer over Salomo opdoet. Zij intensiveren **Salomo's negatieve beeldvorming**:

- zo vraagt hij een *horend* (d.i. luisterend, gehoorzaamend) *hart* maar toch JHWH moet hem aansporen tot thoragedrag (14);
- hoewel hij van JHWH geen macht verlangt blijkt Salomo al over uitgesproken militaire vaardigheden te beschikken (3:7);
- ook noemt hij zich een dienaar van JHWH maar tegelijk zet hij de godheid met zijn vraag onder druk (3:9).

C. 1 Samuël 16 - 2 Samuël 24 en 1 Kon. 3:1-15

Dauids vermelding in 1 Kon. 3:1-15 en de gegevens over hem doen de lezer terugkoppelen naar diens verhalencyclus in 1 Sam. 16 - 2 Sam. 24. In dat leesdomein treft hij informatie (i.e. data) aan die hem helpt om Salomo met zijn vader te vergelijken. Op grond daarvan blijken deze data bij te dragen tot Salomo's beeldvorming in 1 Kon. 3:1-15 met de volgende kenmerken:

- hij is **Dauids** biologische en dynastieke **opvolger**
 - Dauids ambivalente uitspraak (i.e. 'iemand') waarbij hij zijn troon niet samen noemt met Salomo's naam (1 Kon. 1:48) wekken de indruk dat het voor de David van de verteller ook de andere zoon (i.e. Adonia) koning had mogen worden. En voor de verteller (misschien) ook had moeten zijn?
 - op JHWH's uitspraak in 2 Sam. 7 dat hij de troon van het koningschap van Dauids nazaat zal bevestigen volgt geen echo in 1 Kon. 1-2 noch in 1 Kon. 3:1-15! Dat geldt echter wel voor de duurzaamheid van Dauids troon: de verteller vermeldt de bevestiging van Salomo's koningschap (1 Kon.1-2) maar hij doet dat zonder JHWH er aansprakelijk voor te stellen;
 - in 1 Kon. 1-2 en 3 volgt Salomo David op maar de respectievelijke data impliceren niet dat JHWH hem als opvolger op het oog had.
- hij wordt **de uitvoerder van Dauids tempelproject** want hij onderneemt de door David geplande tempelbouw (1c,3a)
 - 'Salomo's gaan conform Dauids instructies' (3a) blijkt dus uitsluitend betrekking te hebben op de tempelbouw. Het feit dat betreffende woordgroep in het midden van een cultuscontext staat (2-4), versterkt genoemde duiding;
 - 'hij toonde zijn liefde voor JHWH' moet dus enkel en alleen in die zin worden opgevat.
- hij is verantwoordelijk voor de presentie van **Farao's dochter in Dauids Stad** (3:1)
 - dat Salomo de Egyptische in de Stad van zijn vader doet settelen suggereert een potentiële dreiging voor Salomo's huis, 'JHWH's huis' en Jeruzalems muur;
 - via Farao's dochter brengt Salomo zijn in de Stad begraven vader (2:10) toch (nog) in contact met Egypte (3:1). Tijdens zijn leven wordt David echter nooit met Egypte noch met Farao in verband gebracht. Ook brengt Salomo zijn Egyptische vrouw in de nabijheid van de verbondskist (3:15)!
- Salomo **doet in rook opgaan** betekent dat hij zich onrechtmatig priesterlijke bevoegdheden toe-eigent en / of zich identificeert met Mozes en / of Samuël. Dat soort offers heeft David nooit gebracht;
- hij blijkt op verschillende niveaus Dauids **absolute antipode** te zijn:
 - qua thoragedrag (i.e. gaan) is er geen enkele parallel tussen vader en zoon te detecteren;
 - JHWH's verschijning en Gods aansporing **om te gaan** (i.e. zich te gedragen) **als David** (14ab) fungeren niet als een gemoedelijke uitnodiging maar als een bloederstig signaal: Salomo is echt verkeerd bezig en hij is geen *zoon* noch een *koning à la David*. JHWH wil dat hij zijn gedrag *à la David* verandert;
- hij brengt **brand- en vredesoffers** (15c) waarmee hij zijn vader imiteert. Deze wilde iets met zijn God goedmaken (2 Sam. 24:25) terwijl zijn zoon Salomo feestviert (15d);
- met de **feestmaaltijd** zorgt hij voor zijn eigen dienaren (3:15) terwijl David dat voor heel het volk deed (2 Sam. 6:18-19);

- JHWH communiceert met **Salomo in een droom** (3:5-6a) terwijl hij dit t.a.v. David met een direct (openbaring)woord (1 Sam. 23:2,4) deed.

D. Genesis en 1 Kon. 3:1-15

Koppelt de lezer – vanwege het taal- en tekstniveau van Salomo's droom in 1 Kon. 3:1-15– terug naar de eerste boekrol dan krijgt hij in de hoofdstukken 40-41 met een onbetwistbare brontekst te maken. Dit genereert een spiegelend scenario tussen de **dromende** koningen Farao en Salomo en tussen de **jongens** of **dienaren** Salomo (d.i. de onervaren jongeman die zich JHWH's dienaar noemt - 3:7,9) en Jozef (d.i. Hebreeuwse jongeman, een dienaar in de gevangenis - 40:12).

De lezer die tijdens het lezen van 1 Kon. 3:1-15 met **de dromende Salomo** krijgt te maken en zich het verhaal van **de dromende farao** nauwkeurig herinnert (Gen. 41) merkt ontegenzeggelijk gemeenschappelijke syntactische, lexicale en thematische parallellen en herhalingen op:

Genesis 40-41		1 Koningen 3:1-15	
41:1	en Farao droomde Salomo in een droom	5a
8	de volgende morgen	's nachts	5a
4c	en toen ontwaakte Farao	en toen ontwaakte Salomo	15a
7c	en toen ontwaakte Farao		15a
7d	en zie, een droom	en zie, een droom	15a
37a	en dit was goed	en dit was goed	10
	in de ogen van Farao	in de ogen van Adonai	
40:20	hij bereidde een feest voor <i>al zijn dienaren</i>	hij bereidde een feest voor <i>al zijn dienaren</i>	15d
41:5	en hij droomde een 2de keer	een tweede keer ... zoals te Gibeon	9:2

Ook het woordpaar **wijs-inzichtig** dat God tegenover Salomo gebruikt (1 Kon. 3:12) lijkt een echo van het geïnverteerde paar **inzichtig-wijs** bij Farao (Gen. 41:38-39). Over de tekstgrenzen heen genereert dit een expliciet chiasme die beide woordparen en de betrokken personages met elkaar in verbinding brengt:

Farao spreekt over en tegen Jozef Gen. 41:38-39		'God' zegt tegen Salomo 1 Kon. 3:12	
33	een man inzichtig en wijs	Ik geef een wijs en inzichtig hart	12b
38a	zouden wij iemand kunnen vinden zoals deze (nl. Jozef)?		
39c	niemand zo inzichtig en wijs zoals jij (i.e. Jozef)	zoals jij (i.e. Salomo) ... niemand is geweest vóór jou	12c

Het gaat hier duidelijk om analoge vaardigheden van de begunstigen Jozef en Salomo: *inzichtig – wijs* X *wijs – inzichtig*. Beide sprekers Farao en God onderstrepen hun ongeëvenaarde karakter: *iemand – zoals jij?* X *zoals jij – niemand!*

Verdere overeenkomsten zijn:

39c	'(en) dit was goed in de ogen van Farao' als goedkeuring van Jozefs input	'(en) dit was goed in de ogen van Adonai' als goedkeuring van Salomo's input	10
46	'toen hij (i.e. Jozef) stond voor Farao' (46): zijn (impliciete) 'heer' (Adōn) was (40:1)	'en toen stond hij (i.e. Salomo) voor verbondskist van Adonai die (impliciet) bij Farao's dochter (i.e. in Davids Stad) bevond	15
46	'en toen bereidde hij (i.e. Farao) een feestmaaltijd voor al zijn dienaren'	'en toen bereidde hij (i.e. Salomo) een feestmaaltijd voor al zijn dienaren'	15

De lezer vond de aanwending van **Adonai** in 3:10;15 in plaats van de godsnaam **JHWH** of **God al** merkwaardig. De letterlijke herhaling van 'dit was goed in de ogen van' doet de wenkbrauwen fronsen. Komen daarbij nog het beider 'staan voor' en het parallelle bereiding van het 'feest voor alle dienaren'. Deze drie parallellen generen de vraag of **Adonai** in 1 Kon. 3:1-15 als betekenis verlagend (tegenover **JHWH**) moet worden opgevat en bijgevolg als een knipoog geldt naar Farao en als *diens substituut*? Hiermee zou de verteller suggereren dat wat Salomo vraagt *à la Farao* die als 'Adōn' in Genesis 40-41 fungeert.

Conclusie

Bovengenoemde niet uitputtende intertekstuele gelijkenissen tussen Salomo en Farao vallen eigenlijk niet te loochenen. De gemeenschappelijke kenmerken in 1 Kon. 3:1-15 en Gen. 40-41 kunnen niet *niet* worden opgemerkt. Tijdens de verdere lectuur in 1 Kon. 1-11 kan de lezer vaststellen dat Salomo niet alleen de schoonzoon van de koning van Egypte is – en net als Farao een tweede keer droomt – maar ook dat hij hem (en alle andere koningen) overtreft net zoals door God voorzegt (3:13). Bovendien kan de geduldige en zorgvuldige lezer vaststellen dat hij zich op Israëls troon ontpopt als een *faraofiguur*. Dit komt overtuigend uit de verf bij een dergelijke drievoudige lectuur van (a) in het bijzonder de perikoop met de tweede droom (9:1-9) en de perikoop waarin naar beide dromen wordt verwezen (11:1-13), van (b) de hele verhalencyclus van Salomo (1 Kon. 1-11) en (c) de rest van de boekrol Koningen (Melachim). Bovendien bewijst de Salomo van de verteller in elk opzicht een *anti-Davidfiguur* te zijn die tijdens zijn hele regering Mozes' thora en **JHWH's** verbond overtreedt.

De queeste die Salomo met de volle instemming van 'Adonai' formuleert (i.e. Israël richten met een horend hart – 9a) jaagt hij in de praktijk niet na want hij gaat ten volle voor faraonische grootheid. Drie keer (!) herhaalt **JHWH** het 'indien jij gaat ... en mijn inzettingen houdt' (1 Kon. 3:14; 6:12 en 9:4) – waartoe ook David op zijn sterfbed hem aanzet (2:3). Ondanks deze vier aansporingen moet **JHWH** vaststellen dat Salomo er nooit gehoor aan heeft gegeven: 'jij hebt mijn inzettingen niet gehouden' (11:11). In elk stadium gedraagt hij zich als een koning als bij (alle) andere volken (1 Sam. 8) tegen **JHWH's** blauwdruk voor Israëls koning in Deut. 17:14-20. De beoordeling van de verteller in 11:6 liegt er dan ook niet om: 'Salomo placht kwaad te doen **in de ogen van JHWH**' (als tegenstelling van Salomo's vragen dat 'goed was **in de ogen van Adonai** (10a).

Hoe moet de wijsheid van Salomo dan getaxeerd worden? Alle gerelateerde (inter)teksten met 1 Kon. 3:1-15 (A. 1 Koningen 1-2; B. Genesis - 2 Samuël; C. 1 Samuël 16 - 2 Samuël 24 en D. Genesis) hebben **JHWH's** thora als centraal symbool. Daarom fungeert Salomo's *wijsheid* in 1 Kon. 1-11 als een syllepsis,

een bedoelde ironie die de geïnformeerde lezer *niet* kan ontgaan. Het woord 'wijsheid' (chokmā) is dus drager van twee betekenissen. Het kan immers zowel geduid worden als (a) bedrevenheid, vernuft, vakkundigheid, deskundigheid en slimheid (waarin Salomo uitmuntte) en als (b) de juiste wijsheid als de op JHWH's thora berustende kennis en het daaraan conforme gedrag wat JHWH op het oog had.

Ondergetekende gebruikt 'syllepsis' met betrekking tot de wijsheid in navolging van taal- en literatuurwetenschapper Michael Riffaterre. Hij definieerde deze als volgt:

"Syllepsis consists in the understanding of the same word in two different ways at once, as *contextual meaning* and as *intertextual meaning*. The contextual meaning is that demanded by the word's grammatical collocations, by the word's reference to other words in the texts. The intertextual meaning is another meaning the word may possibly have one of its dictionary meanings and / or one actualized within an intertext ... And now for a final rephrasing of my definition: Syllepsis is a word understood in two different ways at once, as meaning and as significance. And therefore, because it sums up the duality of the text's message – its semantic and semiotic faces – syllepsis is the literary sign par excellence".

Aan de lezer om die klus contextueel te klaren: het tekstverband bepaalt de betekenis(sen). De termen in 1 Kon. 1-11 hebben de contextuele betekenis van bovengenoemde betekenis van (a) maar in het netwerk van de Enneateuch de intertekstuele strekking of draagwijdte van (b).

Ter overweging

De tekst 1 Kon. 3:1-15 is een goede experimenteerruimte gebleken voor intertekstueel lezen. U. Eco en N. Piégay-Gros merken respectievelijk op dat: "een lezer een tekst niet kan begrijpen als hij de intertekstuele verwijzing niet herkent" en "de literaire toespeling veronderstelt inderdaad een lezer die onder bedekte woorden zal begrijpen wat de auteur hem wil laten verstaan zonder het hem rechtstreeks te zeggen".² Het komt er dus op aan teksten nauwkeurig te lezen, zorgvuldig te herlezen en gestuurd te lezen in de breedte om een onderscheid te kunnen maken tussen **wat er niet staat** en **wat er wel staat**: Salomo's droomverhaal wil de lezer dus aansporen om heel waakzaam te zijn en Salomo niet naïef euforisch alle krediet van de wereld te geven. Het geldt integendeel als een ernstige waarschuwing en hem op zijn echte merites te beoordelen. Misschien is daarom de boutade *Farao Salomo, koning Israël* wel op zijn plaats!

² U. Eco, *The Role of the Reader. Explorations in the Semiotics of Texts*, Bloomington, 2003, 2 en N. Piégay-Gros, Piégay-Gros, N., *Introduction à l'intertextualité*, Paris 1996, 52

Bibliografie

- Born, A. van den, *Koningen uit de grondtekst vertaald en uitgelegd* (DBOT), Roermond & Maaseik 1958
- Brongers, H.A., *I Koningen* (POT), Nijkerk 1967
- Brueggemann, W., *I & 2 Kings*, Macon Georgia 2000
- Buis, J., *Le livre des Rois* (SB), Paris 1997
- Cogan, M., *I Kings: A New Translation with Introduction and Commentary* (AB), New York 2000
- Dawes, S.B., *1 & 2 Kings*, (The People's Bible Commentary), Oxford 2001
- Eco, U., *The Role of the Reader. Explorations in the Semiotics of Texts*, Bloomington, 2003
- Eslinger, L., *Into the Hands of the Living God*, Sheffield 1989
- Fretheim, T.E., *First and Second Kings*, Louisville 1999
- Fritz, V., *Das erste Buch des Könige*, (ZB), Zürich 1996
- Hentschel, G., *1 Könige* (Neue Echter Bibel), Würzburg 1984
- Honor, L.L., *Book of Kings 1: A Commentary*, New York 1955
- Jagersma, H., *1 Koningen 1 (1-11)*, Kampen 2004
- Keil, C.F. & Delitzsch, F., *I & II Kings*, (Commentary on the Old Testament in Ten Volumes), Grand Rapids, 1980
- Montgomery, J.A. & Gehman, H.S., *A Critical and Exegetical Commentary on the Book of Kings* (ICC), Edinburgh 1976
- Mulder, M.J., *1 Kings. Vol.1: 1 Kings 1-11*, Leuven 1998
- Piégay-Gros, N., *Introduction à l'intertextualité*, Paris 1996
- Provan, I.W., *1 and 2 Kings* (NIBC), Peabody 1995
- Pyper, H.S., H.S., 'Judging the Wisdom of Solomon. The Two-Way Effect of Intertextuality', *JSOT* 59 (1993), 25-26
- Rehm, M., *Das erste Buch der Könige: Ein Kommentar*, Würzburg 1979
- Rosenberg, A.J. & Hochberg, R., *The Book of Kings*, New York 1980, herdruk 2004⁷
- Scherman, N., *I-II Kings*, New York 2006
- Smelik, K.A.D., *1 Koningen*, 's Hertogenbosch 1993
- Schmid, H., *Das erste Buch der Könige*, Wuppertal 2004
- Sweeney, M.A., *I & II Kings* (The Old Testament Library), Louisville 2007
- Vries, S.J. de, *1 Kings* (WBC), Waco 1985
- Walsh, J.T., *1 Kings* (Berit Olam), Collegeville 1996
- Werlitz, J., *Die Bücher der Könige* (NSK), Stuttgart 2002

APPENDIX: 1 Kon. 3:1-15 - Massoretische Tekst (in BHS-uitgave) colometrische presentatie

וַיִּתְחַתֵּן שְׁלֹמֹה אֶת־פְּרֻעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם	1a
וַיִּקַּח אֶת־בַּת־פְּרֻעָה וַיְבִיאָהּ אֶל־עִיר הָדָד	1b
עַד כָּלְתָו לִבְנוֹת אֶת־בֵּיתוֹ וְאֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־חֹמֹת יְרוּשָׁלַם סָבִיב:	1c
רַק הָעַם מִזְבָּחִים בְּבָמֹת	2a
כִּי לֹא־נִבְנָה בַּיִת לַשֵּׁם יְהוָה עַד הַיָּמִים הָהֵם: פ	2b
וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה אֶת־יְהוָה לֵלַכְתָּ בְּחֻקֹת הַדָּד אָבִיו	3a
רַק בְּבָמֹת הוּא מִזְבֵּחַ וּמִקְטִיר:	3b
וַיִּלְךְ הַמֶּלֶךְ וּבִעֲנָה לְזֹבַח שָׁם	4a
כִּי הִיא הַבָּמָה הַגְּדוּלָה	4b
אֲלֶּף עֲלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא:	4c
בְּגִבְעוֹן נִרְאָה יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה בְּחִלּוֹם הַלַּיְלָה	5a
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים	5b
שֶׁאֵל מָה אֶתֶּן־לְךָ:	5c
וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה	6a
אֶתָּה עֲשִׂיתָ עִם־עַבְדְּךָ דָּד אָבִי חֶסֶד גְּדוֹלָה	6b
כַּאֲשֶׁר הִלַּךְ לִפְנֵיךָ בְּאֵמֶת וּבְצַדִּיקָה וּבִישׁוּרָת לִבָּב עַמּוֹךְ	6c
וַתִּשְׁמַר־לוֹ אֶת־הַחֶסֶד הַגְּדוֹל הַזֶּה	6d
וַתִּתֵּן־לוֹ בֵּן יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּאוֹ כַּיּוֹם הַזֶּה:	6e
וַעֲתָה יְהוָה אֱלֹהֵי	7a
אֶתָּה הַמְּלַכְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ תַּחַת דָּד אָבִי	7b
וְאֲנֹכִי נָעַר קָטָן	7c
לֹא אֲדַע צֵאת וְבֹא:	7d
וְעַבְדְּךָ בַתּוֹךְ עַמּוֹךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ	8a
עִם־רַב אֲשֶׁר לֹא־יִמְנָה וְלֹא יִסְפֵּר מִרְבִּי:	8b
וְנָתַתְּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ לְשַׁפֵּט אֶת־עַמּוֹךְ לְהִבִּין בֵּין־טוֹב לְרָע	9a
כִּי מִי יוֹכֵל לְשַׁפֵּט אֶת־עַמּוֹךְ הַכֹּבֵד הַזֶּה:	9b
וַיִּיטֵב הַדָּבָר בְּעֵינֵי אֲדֹנָי	10a
כִּי שֶׁאֵל שְׁלֹמֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה:	10b
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵלָיו	11a
יַעַן שֶׁאֵלֶּת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה	11b
וְלֹא־שֶׁאֵלֶּת לְךָ יָמִים רַבִּים	11c
וְלֹא־שֶׁאֵלֶּת לְךָ עֹשֶׁר	11d
וְלֹא שֶׁאֵלֶּת נַפֶּשׁ אִיבִיד	11e
וְשֶׁאֵלֶּת לְךָ הִבִּין לְשׁוֹמֵעַ מִשְׁפָּט:	11f
הִנֵּה עֲשִׂיתִי כַּדְּבָרֶיךָ	12a
הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ לֵב חָכָם וְנִבּוֹן	12b
אֲשֶׁר כָּמוֹךָ לֹא־הָיָה לִפְנֵיךָ	12c
וְאַחֲרֶיךָ לֹא־יִקוּם כָּמוֹךָ:	12d
וְגַם אֲשֶׁר לֹא־שֶׁאֵלֶּת נָתַתִּי לְךָ גַּם־עֹשֶׁר גַּם־כְּבוֹד	13a
אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמוֹךָ אִישׁ בְּמַלְכִים כָּל־יְמֵיךָ:	13b
וְאַם תִּלְךָ בְּדַרְכֵי לְשֹׁמֵר חֻקֵי וּמִצְוֹתַי	14a
כַּאֲשֶׁר הִלַּךְ הַדָּד הַדָּד אָבִיךָ	14b
וְהֵאֲרַכְתִּי אֶת־יְמֵיךָ: ס	14c
וַיִּקַּץ שְׁלֹמֹה וַהֲנֵה חִלּוֹם	15a
וַיָּבֹא יְרוּשָׁלַם וַיַּעֲמֵד לִפְנֵי אֲרוֹן בְּרִית־אֲדֹנָי	15b
וַיַּעַל עֲלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים	15c
וַיַּעַשׂ מִשְׁתָּה לְכָל־עַבְדָּיו: פ	15d